

MTMT – MI MIT JELENT A MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰVEK TÁRÁBAN? TUDOMÁNYOS, LEKTORÁLT

► DR. DUDÁS ANIKÓ

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Könyvtár

„Az MTMT-ben a szerzőség típusok tárháza széles és szer-
teágazó... jószerivel ...szinte bármi felvihető, csak éppen
a lektori/szaklektori tevékenység hiányzik... miért hagy-
ták ki a szerzőség típusok közül” ?

A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) egyik re-
gisztrált felhasználója tette fel a kérdést. Máskor is hang-
zanak el hasonlók. „Miért nincs a rendszerben lehetőség
a lektor rögzítésére a szerzőségek egyéb válfajai mellett,
hiszen a bírálói tevékenység sok munkával jár?”

A kutatói világban általánosan elterjedt nézet, hogy
tudományos kiadványnak az nevezhető, amit hozzáértő
tudósok, a kutatási témában jártas pályatársak szakma-
ilag véleményeztek, jelzik, hogy a művet kiadásra vagy
átdolgozásra javasolják, milyen módosításokat látnak
szükségesnek, esetenként inkább az elutasítást tartják
célszerűnek.

Az MTMT szakterületi táblázatai érvényesítik a hazai
akadémiai ágazatok specifikus követelményrendszerét,
a munkásságra utaló bibliográfiai szűrő a kutatási terület
elvárásainak megfelelően csoportosítja az MTMT-re fel-
vitt közleményeket. Egyik kulcskritérium a tudományos
közlemények kiadási protokolljának a figyelembe vétele,

a lektorált tartalom megkülönböztetése, valamint a nyílt hozzáférésű, átmeneti terjesztési modellek, hangsúlyosan az Open Access vagy Open Science ajánlásainak a követése.

A lektor és a lektorálás

A lektorálás – angol kifejezéssel *peer review*, a bíráló (lektor / referens) megfelelője lehet *referee* is – aki a tudományos kiadási folyamat minőségbiztosítási eljárását segíti, a megjelentetésre szánt művek szakmai-tartalmi ellenőrzése a kutatási téma elismert egy vagy több kutatója, szakértője bevonásával.

A lektor – a lektorált cikk, tanulmány, szakkönyv „peer” – felkért szakértő véleményezője. A kézirat értő és értékelő olvasását végzi, javaslatokat fogalmaz meg a mű tartalmi és más egyéb részleteiről, ezzel a munkával járul hozzá a saját szakterülete fejlődéséhez, igazolja a cikk szerzői által bemutatott eljárás, módszer, eredmény, egyéb következtetések érvényességét, újdonságértékét, ezzel támogatja a tudományos mű kontrollált nyilvánosságra hozatalát. A szakmabeli segítő észrevételekkel támogatja a szerzőt és a szerkesztői munkát azzal a közös céllal is, hogy a dolgozat színvonala és minősége a lehető legmagasabb legyen.

Miért nincs az MTMT-ben „lektor” szerzőségi szerep?

Valóban nincs, a Bibliográfiai Szakbizottság döntése alapján nem került be a deskriptorok közé ez a közreműködés. A bizottságban napirendre került témáról, 2009 júliusában készült jegyzeteimből válogatok az alábbi szakaszban, és némileg ki is egészítem a régi feljegyzéseket.

A hagyományos lektorálás megelőzi a kiadást, eredményeként születik meg a lektori jelentés. A művet a bíráló

javasolja kiadásra, rövidebb-hosszabb megjegyzéseket fűzhet hozzá. A kiadó szerkesztőjének javaslatot tesz a kiadásra, megjelölve a további munka útvonalát: változtatások nélkül vagy kisebb változtatással javasolja a közreadást, ha indokolt, a kézirat visszautasítását is tanácsolhatja.

A lektor közreműködése és e közreműködés szerzőségi rögzítése tudományos bibliográfiában – technikailag lehetséges volna, alapvetően az MTMT gyűjtőköri alapkoncepciójának kérdéseit érintik.

A lektor – mint szerzőségi szerep figyelembe vétele a tudományos munkásság bibliográfiájában, minden bizonnyal helyet kaphat valamely más dokumentumkezelő tárban, mint például a tevékenységeket változatosságukban is bemutató portfólió-rendszerekben. A lektornak, mint szakmai bírálónak a bírált tudományos műhöz való viszonya, szerzőségéhez való kapcsolódása, több ingatag pontot vet fel, melyekre a bibliográfiai feltárás eszközrendszere nem ad kielégítő megoldást, [ezekből sorolok fel néhány lényegesebb észrevételt](#).

A lektori írásmű a szerzőnek és a szerkesztőnek, illetve a kiadónak készül.

A szakmai bírálat a kiadási eljárás belső része. Egy belső munkafolyamat egyik szakaszát érinti.

A lektori jelentést (véleményt), ha írott formában készül, tekinthetjük műnek, sőt, tudományos műnek is. A gond az, hogy ez a mű nem nyilvános és nem publikum számára íródott. Célja, hogy a kiadó és a szerző eldönthesse, érdemes-e megjelentetni a szerzői művet, és milyen tartalmi, szakmai javítások, átdolgozások, szerkezeti és egyéb jobbításokat lát szükségesnek megfelelő színvonal eléréséhez.

A szerző a bírálát alapján dolgozza át művét. Egyeztet a szerkesztőkkel, esetleg újabb lektori forduló következik, és elkészíti a véglegesített kéziratot. Ha kiadásra elfogadják, a cikk további szerkesztési műveleteken megy át a végső megjelenésig.

A kiadott mű létrejöttében a lektor másod- vagy harmadsorban végez közreműködést, helyesebben hatással van a dolgozat színvonalasabbá tételére.

A könyveken esetleges a lektoráltság, illetve a lektorok feltüntetése, ez nem vált olyan szabvánnyá sem konvencióvá, mint a szerző, szerkesztő, kiadó rögzítése.

Sok esetben a kiadványon nincs adat arról, hogy lektorált-e a mű, és ki a lektor.

A lektorálás eredményeként keletkező terméket nevezhetjük-e műnek? A lektorálás eredménye nem valamilyen kutatás új eredménye, nem egy önálló szerzői mű, és nem is publikáció.

A lektori vélemény, ha szövegesen készül, tekinthető ugyan kritikának, csakhogy a referensi bírálatból a legritkább esetben válhat önálló publikáció, más szövegezéssel és kontextusban elképzelhető ilyen eset, a lektor viszont már nem lektor lesz, hanem szerző.

A lektor jelentése nem nyilvános a hagyományos eljárásban. Megjegyezzük: az Open Science mozgalomban terjed a nyilvános peer-review, több éves próbafolyamok indultak világszerte, a tapasztalatok változatosak.

A legrangosabb kiadóknál a lektorálás anonim. A referens személye nem ismert a szerző előtt, ketős vakreferálás esetén a lektor előtt sem ismert,

ki a szerző. Ez utóbbi eljárás könyvek esetében nem kivitelezhető.

Az anonim bírálatoknál etikai elvárás a titoktartás. A kiadvány megjelenése után sem ildomos dolog, hogy szerző és bírálója egymás előtt felfedje kilétét.

A lektor sem adhat ki erről a fajta szakértői munkájáról másnak (harmadik félnek) információt. A lektor ilyen esetekben sincs sehol feltüntetve, legfeljebb közreműködéséről kérhet a kiadótól igazolást.

Folyóiratcikkeknel nem szokás feltüntetni a bírálók nevét.

Az esetek többségében nem rendelkezünk empirikus adattal a lektorálás tényéről, jellegéről, minőségéről.

Nem ellenőrizhető és nem is látható át, milyen részese-e van a lektornak a dolgozat végső formájának létrejöttében, vagy milyen együttműködésre terjedt ki a tevékenysége.

A lektorálás lehet kevés és sok munka is, alapos és felületes is. Nincs mód annak belátására, hogy a lektor milyen és mennyi közreműködői munkát végzett.

A sok és szakszerű munka még nem publikáció (és nem is mű).

A titoktartási kötelezettség, valamint a könyveken a rendszertelen feltüntetés gyakorlat miatt is, az esetek többségében csak bemondásos alapon volna lehetséges a lektorálások számontartása. Ez nyilvánvalóan nem túl szerencsés megoldás.

Kiegyensúlyozatlanságot eredményez, ha a jelentéktelenebb, nyilvánosságra hozott lektori közreműködést egy adatbázis rögzíti, a jelentősebbekről meg nem is lehet tudomása, mert ezek tételes jegyzése etikai normákba ütközne.

A lektorálás hagyománya és újítása

A tudományos művek típusainak/műfajainak rangja és szerepe szakterületenként más és más megítélés alá tarthat, mindez a szaktudomány sajátágaiból fakadó körülményeken kívül szoros összefüggésben áll a kutatói közösségek kommunikációs gyakorlatával, az eredmények terjesztésének kultúrájával, a formális közlések, azaz a publikációk minőségének, rang és hatás megítélésével.

A lektorok munkája a tudományágazat fejlődéséért vállalt fontos, önkéntes hozzájárulás. Egyes diszciplínákban kettős vaklektorálás a standard. Ez esetben a szerző(k) és szaklektor(ok) kiléte egymás előtt ismeretlen. Az anonimitást azonban bizonyos esetben nem lehet betartani (pl. hosszabb fejezetnél vagy teljes könyveknél), illetve egyébként is könnyen azonosíthatók a résztvevők stílus, hivatkozás, a megjegyzések részletei vagy a felhasznált szakirodalom alapján.

A globális terjesztésű folyóiratoknál meghonosodott minőségbiztosítási gyakorlat regionális körülmények között, vagy szűk tudományterületre fókuszáló ágazat alapfolyóiratainál más utat is alkalmazhat, ahol szerző – szerkesztő és lektor között párbeszéd folyik.

A nyílt hozzáférés és az internetes közeg is számos alternatívát kínál fel a hagyományos lektorálási elvek és folyamat helyett. Kísérletek történnek a kiadói zárt eljárásen kívül a hálózati alkalmazások megosztott környezetének kiaknázására, szélesebb körben, nyilvános véleményezési folyamatot biztosítva, vagy az elbírálás munkaanyagát kísérő mappába helyezve, transzparens környezetben elérhetővé tenni. A hozzászólásokat, poszt-publikációs megjegyzéseket és korrekciókat, önjelölt lektorok megjegyzéseit a közösségi alkalmazások egyúttal archiválják, így újrafelhasználhatóak maradnak.¹

¹ Vö. Wolfram, D., Wang, P., Hembree, A. *et al.* Open peer review: promoting transparency in open science. *Scientometrics* 125, 1033–1051 (2020).

A lektorálási eljárás folyóiratoknál változatosabban történhet. Napjainkban a leggyakoribb eljárások:

- **Egyszeres vaklektorálás** (Single-blind) – A szakmai bíráló ismeri a cikk szerzőjének/szerzőinek nevét.
- **Kettős vakreferálás** (Double-blind) – A bírálók előtt elfelelik a szerző(ke)t, a szerző sem ismeri, kik a bírálók.
- **Nyílt lektorálás** (Open peer) – A szakmai véleményt, a szerzői választ, megjegyzéseket, dokumentációt közzéteszik. A szerzők és bírálók kölcsönösen ismerik egymás kilétét.
- **Átlátható lektorálás** (Transparent peer) – a folyamat anonim bírálati rendszerrel indul, majd a későbbi fázisokban, a szakvélemény a lektorok hozzájárulásával válhat nyilvánossá. Csak az elfogadott cikk kísérő dokumentumait teszik közzé. Erre az eljárásra tért át számos magas presztizsű kiadó (például Nature ; Springer)

Legyen szó papíralapú folyóiratcikkéről, vagy internetes, végső megjelentetés előtt előzetes formában már megismerhető tartalomról, a lektorálás – mint minőségbiztosítási eljárás – megingathatatlanul bizonyul, a formális megjelentetés elmaradhatatlan velejárója. Állandósult verifikációs módszer, az ellenőrzés, jobbítás szándékával, a tapasztaltabb kutató tanácsaira támaszkodva minden igényes, tudományosnak tartott kiadvány közreadásával együtt jár.